

Adnan Menderes ve Demokrat Parti

İçeriği Yazan: [Cem Osman TAMTÜRK](#) [1] Zaman: Cts, 26/06/2010 - 13:00

Geçmişini bilmek bu günü değerlendirebilmenin ön koşuludur. Bu gün siyaset sahnesinde olanlar, kendilerini önceki partilerin birer devamı sayıyorlar. Gerçekten öyle midirler? Bunu ancak o partileri ve kişileri iyi tanımakla anlayabiliriz.

Adnan Menderes dediğinde akla ilk gelen idam sehpasında bir infaz fotoğrafı oluyor. Neden idam edilmiştir? Bu gün kimileri için doğru bir karar, kimileri için ise yanlış bir karar olarak niteleniyor. Tabii ki, Tanrı'nın verdiği canı Tanrı'nın alması en doğru olanıdır. Siyasi tarihimize bir baktığımızda bu temenninin sadece temennide

kaldığını görüyoruz. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan günümüze kadar sayısız veziriazam (başbakan) idam edilmiştir. Hatta başını kaybeden padişahlar da vardır.

Cumhuriyetle birlikte tam, bu gelenek tarihe karıştı, derken, **Adnan Menderes** ve iki arkadaşının idamı ile huylunun huyundan vazgeçmediği, 12 Eylül ardından da kolayla vazgeçmeyeceği görülmüştür.

Türkiye'de 1945 yılında yeniden çok partili döneme geçildikten sonra, 7 Ocak 1946 tarihinde resmen kurulan **Demokrat Parti** (DP), dört yıllık başarılı bir muhalefetten sonra, 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimleri kazanarak iktidara gelmiştir. Bu gelişme, **Atatürk** döneminden beri Türkiye'de uygulanan ve muhalefeti bütünüyle dışlamayan, başka bir deyişle "**potansiyel demokrasi**" anlayışının başarılı olduğunun bir kanıtıdır. Öte yandan bu gelişme, tek partili bir dönemden sonra, ihtilalsız, darbesiz, kansız bir şekilde serbest seçimlerle iktidarın el değiştirmesidir ki, böyle bir değişime doğulu-İslami toplumlarda ilk defa rastlanmakta idi. CHP, o döneme kadar tek başına bir iktidardı. Her ne kadar İkinci Dünya Savaşı sonrası birden ön plana çıkan demokrasi rüzgârları dayatsa da, CHP'nin kendi içinden bir başka parti çıkararak çok partili rejime geçmiş olması, kendisinin demokrasiyi ne kadar çok istediğinin bir göstergesi idi. Baskılardan şikâyetle, hürriyet nutukları eşliğinde iktidar olan DP daha sonra uyguladığı baskı rejimi ile tek parti rejimine rahmet okutacaktır.

Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde; %53,89 oy alarak, 408 milletvekili kazanırken; CHP %39,98 oy ile 69; Millet Partisi %3,03 oy ile 1; Bağımsız adaylar da %3,40 oy oranıyla 9 milletvekilliği kazanmışlardı. Bu sonuçlardan da kolaylıkla anlaşılacağı gibi, TBMM iki partili bir yapıdan oluşmakta idi. Ancak siyasi iktidarı ele geçiren DP'nin milletvekili sayısı, seçim sisteminin de yarattığı adaletsizliğin bir sonucu olarak, muhalefete düşen CHP'nin milletvekili sayısının yaklaşık altı katı kadardı. İktidar ile ana muhalefet partisinin güç dengeleri arasındaki bu eşitsizlik nedeniyle, 1950-54 dönemi, adeta bir tek partili demokrasi görünümü verecekti. Bu durum, DP'nin muhalefeti bir yana bırakarak tek başına hareket etmesine yol açacak ve bu dönemde iktidar ile muhalefet arasında önemli sorunların yaşanmasına neden olacaktı.

1950-54 dönemi gerçekten ülke için büyük bir dönüşüm dönemi olmuştur. **Kore**'ye *Amerika için* savaşmaya 4.500 askerimiz gönderilmiş, ABD'nin Orta Doğu'daki yapılanmasında büyük destek olunarak NATO'ya girilmiş, bu yüzden yardımlar ülkeye sel gibi akmaya başlamıştı. Savaş nedeni ile ihraç ürünümüz pamuk çok para etmiş, gözle görülür bir kalkınma yaşanmaya başlanmıştır.

Köylünün cebi ciddi biçimde para görmeye başlamış, traktör sayılarında artışlar kaydedilmiştir. Para, köylü için basma, pamuklu demektir. Para köylü için şehre gelmek demektir. Hatta para kimi köylü için pavyon demektir. Bu dönemde politika ilk ve son defa halkla birlikte yapılmıştı. Marshall yardımlarının da desteği ile ülke şantiye alanına dönmüş, Demokrat Parti de kendisini koşulsuz destekleyecek taraftar kitlesine kavuşmuştu.

2 Mayıs 1954 günü yapılan genel seçimlerden Demokrat Parti, cumhuriyet tarihinin rekor oranıyla galip çıktı: % 56,6 oy alan Demokrat Parti, 503 milletvekilliği kazandı. CHP ise % 34,8 oranla parlamentoya ancak 31 milletvekili sokabildi. Yürürlükte olan çoğunluk sistemi DP'ye milletvekilliklerinin neredeyse tamamını kazandırmıştı: **% 56,6 oy karşılığında milletvekillerinin % 93'ü.**

DP iktidarının ikinci dönemi olan 1954-1957 yılları arasındaki 3 yıllık süre, Demokrat Parti'nin en fırtınalı ve en tartışmalı dönemi olmuştur. 6-7 Eylül Olayları,

İspat Hakkı, Hürriyet Partisi ve 29 Kasım 1955 DP Grubu toplantısı gibi, DP iktidarının birçok önemli olayı bu sürede yaşanmıştır. DP ve **Menderes** bu dönemde iktidara ısınmış, 1950'den itibaren siyaset sahnesini yönlendiren millet, siyasetteki belirleyici rolünü giderek **"sermaye"**ye bırakmıştır. 1950'de CHP'den milletin eline geçen siyaset oyununun ipleri, bu dönemde DP oligarklarına ve güçlenmeye başlayan sermayeye geçmiş, millet siyasi aktörlükten figüranlığa inmiştir. **Bu dönem, DP'nin 1950-1954 yılları arasındaki 4 yılın muhteşem mirasını yemeye başladığı dönemdir.**

1957 seçimleri bu kadar net bir şekilde kazanılınca DP yeni bir kimliğe büründü. **İstedığı, yapabilirse başta CHP olmak üzere bütün muhalefeti yok etmektir.** Seçimlerde CHP için çalıştığından şüphe edilen memurlar işten çıkarıldı. İşler giderek çığırından çıkıyordu. **Kendilerine oy vermeyen Malatya'yı ikiye böldüler. Adıyaman çıktı. Oylarını tamamen CMP'ye veren Kırşehir'i ise özel bir yasa çıkarıp, il iken ilçe yaptılar.**

Kore Harbi bitmiş, pamuk fiyatları gerilemişti. Ardından gelen kurak bir yıl ve daha önemlisi Amerika'nın yardımı azaltması Demokrat Parti'yi şaşırttı. Dış desteğin hep süreceğini umuyorlardı. Azalan prestiji, hem kendi parti içinden, hem de muhalefetten çıkan çatlak sesleri kırmak için giderek antidemokratik girişimler çoğalmaya başladı.

Ağustos 1954'te Kıbrıs sorunu gündeme gelmişti. Yunanistan, adayı ilhak için Birleşmiş Milletler'e başvurmuş, ayrıca yaptığı mitinglerle de konuyla ilgili ülke içinde kamuoyu oluşturmuştu. Birleşmiş Milletler bünyesinde de davasının desteklenmesi için, İsrail yüzünden ilişkilerimizin bir süredir gergin olduğu Arap ülkelerine yanaşmıştı. Türkiye ise Kıbrıs konusunda çok duyarlı idi. Adanın Yunanistan'a terk edilmesine seyirci kalmak mümkün değildi.

İngiltere, Kıbrıs sorununu çözüme kavuşturmak için bir konferans düzenleyeceğini Türkiye ve Yunanistan'a 1955 Haziranında bildirdi ve bu ülkeleri konferansa davet etti. **Türkiye'nin Kıbrıs'ın geleceği konusunda söz sahibi olması kuşkusuz DP'nin dış politik zaferiydi.** Hükümet bu daveti hemen kabul etti ve davada kararlılığını göstermek için Yunanistan'a sert bir nota vererek Kıbrıs konusundaki kışkırtmalarına son vermesini istedi.

Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasındaki görüşmeler 27 Ağustos 1955'te Londra'da başladı. Dışişleri Bakanlığına vekalet eden **Fatin Rüştü Zorlu**'nun savunduğu Türk tezine göre, Ada Türkiye'ye verilmeliydi. Nitekim Lozan Antlaşması'yla Kıbrıs Adasına ayrı bir statü tanınmış, Türkiye, Kıbrıs'taki egemenlik haklarını yalnız İngiltere'ye devrettiğini belirtmişti. Yine Lozan Antlaşmasıyla Adada yaşayan halklara iki yıl içinde Türk ya da İngiliz uyruklarından birini seçme hakkı verilmişti. Ada dört yüz yıla yakın bir süre Türklerin elinde bulunmuşken, tarihin hiç bir döneminde Yunanlıların idaresine geçmemişti. Kıbrıs, Yunanistan'a bin mil uzaklıktayken, Türkiye'ye yalnızca kırk mil uzaklıktaydı. Ayrıca adada tapulu toprakların % 60'ı Türklere aitti, Birinci Dünya Savaşı'na kadar da adada çoğunluğu Türkler oluşturmaktaydı. Bu nedenle Kıbrıs'ta Yunanlılar, Türkiye'nin muhatabı bile değildi. Ayrıca İngilizler, Türkiye'den aldığı bir toprağı Yunanistan'a devredemezdi

Yunanistan, Türkiye'nin sert, kararlı ve hukuki mesnetlere dayanan tavrı karşısında şaşkına döndü. Çünkü Türkiye'nin böylesi bir tavrına o güne kadar alışık değildi. Enosis'te direnmek için geldikleri **"Lancaster House"**ta geri adım atmak zorunda kalan Yunanlıları, ilişkilerin son derece gergin olduğu bir ortamda 5 Eylül 1955 Pazartesi günü Selanik'te Atatürk'ün doğduğu ev ile Türkiye'nin Selanik

Konsolosluğu arasında patlatılan bomba kurtardı. Bomba haberi üzerine, 6 Eylül 1955 Salı günü İstanbul Beyoğlu'nda toplanan kalabalık, sloganlarla Atatürk'ün evine yapılan saldırıyı protesto etti. Ancak akşam saat 19.00'dan itibaren protesto, toplum psikolojisi ve tabii ki bazı provokatörler sebebiyle nitelik değiştirdi. Daha çok Rum vatandaşların bulunduğu bölgelerde dükkânların vitrinleriyle kepenkleri kırıldı, yine Rumlara ait binalar, kiliseler, eğlence yerleri, okullar hatta mezarlıklar bile tahrip edildi. 7 Eylül Çarşamba sabahına kadar devam eden olaylar sonunda yanmış, yıkılmış ya da ağır şekilde tahrip edilmiş beş bin bina vardı. Bu binaların büyük çoğunluğu Rumlara; bazıları da binaları tahrip edilen Rumlara komşu Türk, Ermeni ve Musevi'lere aitti. Bu tecavüzler, İstanbul'a nazaran çok daha küçük ölçüde olmak üzere İzmir'de ve Ankara'da da görüldü.

6 Eylül akşamı İstanbul'da bulunan Cumhurbaşkanı **Celal Bayar** ile Başbakan **Adnan Menderes** saat 20.00 treniyle Ankara'ya hareket etmişlerdi. İzmit'e vardıklarında olaylar kendilerine haber verildi. Onlar da hemen İstanbul'a geri döndüler. Bizzat göstericilerin arasına girip olayları bastırmak için çaba harcadılar. Aynı akşam Başbakanlıktan yayınlanan bildiri ile İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edildi.

6-7 Eylül Olaylarının Londra Konferansını olumsuz etkileyeceği aşıkardı. Nitekim siyasi görüşleri **Fatin Rüştü Zorlu**'yla hiçbir zaman örtüşmeyen Emekli Büyükelçi **Mahmut Dikerdem** de Londra'daki Lancaster House Konferansına katılmış ve anılarında Türkiye'ye dönüş yolculuğunu şu şekilde anlatmıştır:

"Lancaster House'tan doğruca, Havaalanına gittik. Uçağımız Belçika ve Almanya üzerinden İstanbul'a uçacaktı. Yolda uğradığımız iki kentte de gazetelerin büyük manşetlerle 6-7 Eylül olaylarını anlattığını gördük. Fatin Bey, yolculuk sırasında çok üzgün ve suskundu. Bir aralık yanına giderek, kendisini teselli etmek istedim. 'Bütün çabalarımız, Londra'da elde ettiğimiz başarı, bir gecede heba olup gitti' dedi."

6-7 Eylül Olaylarının gerginliği iç politikaya da yansıdı. Olaylardan bir ay sonra, DP IV. Büyük Kongre hazırlıklarının yoğunlaştığı günlerde, DP'li 11 milletvekili **"ispat hakkı"** konusunu gündeme getirdiler. Basına "ispat hakkı" tanınmasını, böylelikle yayın organlarının kolayca sansür edilmesinin önüne geçilmesini isteyen milletvekilleri bazı önemli isimleri de yanlarına çekerek genişlediler. Ancak DP, bu milletvekillerinin bir kısmını ihraç etti, kalanlar da DP'den istifa etti. Ayrılan milletvekilleri 20 Aralık 1955'te Hürriyet Partisi isimli bir parti kurdular.

1954 seçimlerinin ardından DP'nin iktidardaki tavrı giderek sertleşirken arka arkaya birçok baskıcı uygulama birbirini takip etti. Memurların siyasi haklarının kısıtlanmasının ardından, yargıçların ve profesörlerin erken emekli edilmesini ve memurların görev sürelerine bakılmaksızın işten çıkarılmasını sağlayan yasalar çıkartıldı. En ağır tedbirler ise bu uygulamaları eleştiren basına yönelik alındı. 1954 yılının sonlarına doğru dönemin ünlü gazetecilerinden **Hüseyin Cahit Yalçın, Bedii Faik, Cemal Sağlam, Fuat Arna** gibi isimler tutuklanırken **Nihat Erim** ise para cezasına çarptırıldı. Bu dönemde yürütülen ekonomik politikalar bütçenin açık vermesine, zamlara ve enflasyonun körüklenmesine neden oluyordu. Halkın yaşam standardının düşmesi ve DP'nin uluslararası alanda da prestij kaybına uğramaya başlaması toplumda hoşnutsuzluğu arttırmıştı. Diğer yandan antidemokratik uygulamalar ve siyasi baskılar muhalefete haklılık kazandırıyordu. Hükümetin seçim sonrası ilk icraatı ise muhalefeti etkisizleştirecek sert tedbirleri uygulamaya koymak olmuştu. Bu amaçla 27 Aralık'ta Meclis denetiminin zorlaştırılmasını sağlayan tüzük değişikliğine gidildi. O zamana kadar muhalif fikirlerin açıkça söylenebileceği tek yer Meclis kürsüsü iken bu uygulama ile birlikte bu özgürlükte kısıtlandı ve başta

hukukçular olmak üzere büyük tepkilere yol açtı. Anayasa Profesörü **Hüseyin Nail Kubalı**'nın değişikliklerin Anayasa'ya aykırı olduğu yönündeki açıklamaları nedeniyle Mili Eğitim Bakanlığı emrine alındı. İktisadi sorunların ağırlaşması, karaborsa, kuyruklar ve ardı arkası kesilmeyen zamlar büyük bunalım yaratmaya başlamıştı. Batı dünyası ile olan ilişkilerin zayıflaması Kıbrıs meselesinde İngiltere'nin Yunanistan'a yaklaşması, dış yardımların kesilmesi DP hükümetini zor durumda bırakmıştı. Hükümet artık esen rüzgârdan nem kapar olmuştu. **Ulus** gazetesi **Atatürk'ün Bursa Nutkunu** yayımlayınca, *halkı isyana teşvik ediyor* diye kapatıldı.

Muhalefetin tavrını 6 Eylül'de Balıkesir'de yaptığı bir konuşmada eleştiren **Menderes**, muhalefetin halkı, -Irak'tan örnek alarak- hükümeti devirmeye karşı kışkırttığını öne sürüyordu *"Onların niyeti TBMM denilen aziz kabeyi itibardan düşürmek ve memlekete işte mecliste kalmamıştır diyerek, seçimlerin semtine dahi uğramadan iktidara gelmektir..."* diyordu. **Menderes**'in ortaya koyduğu bu **tehditkâr demokrasi** anlayışına **İnönü**'den sert bir cevap gelmiştir. Muhalefette ciddi bir toparlanma yoluna gidilirken **Köylü Partisi**, **CMP** ile birleşmiş, **HP** ise **CHP**'ye katılmıştır. CHP'nin 14. Kurultayında yayımladığı ilk hedefler beyannamesinde muhalefet güç birliğinin varmak istediği amaçları on madde ile sıralamış, **Menderes** ise bu güç birliğini **"Haçlı İttifakı"** olarak nitelendirmiştir. DP'nin "Vatan Cephesi" örgütü ocaklar kurarak ülke genelinde kısa sürede örgütlenmiştir. Bu ocakların yalnız DP'lilere değil bütün vatandaşlara açık olduğu bildirilmiş ve radyodan yapılan yayınlarda her haber saati öncesinde bu cepheye katılan vatandaşların isimleri okunmaya başlamıştır. Bu uygulamanın yanı sıra birçok yerde yayınlanan ve iktidar lehine haberler yapan Vatan Cephesi adında propaganda gazeteleri yayınlanmaya başlamıştır. Birçok kişinin adı kendisinin bile haberi olmadan cepheye katılanlar arasında açıklanmıştır.

DP'nin bu uygulaması muhalefetin muhtemel bir eylemine karşı kitlesel bir savunma imkânı vermektedir. İktidar ne yaparsa yapsın muhalefetin yükselişi durdurulamamaktadır. Yurdun her yanında olaylar çıkıyor, elli kişiyi geçmeyen küçük gurupların olayları bile önlenemiyordu. Halk, Demokrat Parti'ye verdiği desteği giderek çekiyordu. **Demokrat Parti belki de kendisinin sonu olacak olan Tahkikat Komisyonlarını kurdu. Artık ne hukuktan ne demokrasiden söz etmek mümkün değildi. Tam bir dikta rejimi oluşmuştu.**

İsmet İnönü'nün Tahkikat Kanunu ile ilgili şu sözleri, 27 Mayıs'a giden süreçte önemli bir dönüm noktası olmuştur: **"Şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. Bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtaramam."** **Metin Toker**'e göre; **İsmet Paşa** bu sözleriyle ülkeyi başka türlü kurtarmak isteyip tekrar demokrasiye dönmeyi amaç edinen kuvvetlere yeşil ışık yakmasa bile sarı ışık yakmıştır. **"Ben de sizi kurtaramam sözü"** gündemi altüst etmiştir. Komisyon çalışmalarına başlar başlamaz belli başlı kamuoyunda ön plana çıkmış kişileri ifade vermeye çağırmış, siyasi gösteriler tamamen yasaklanmıştır. Basın ve muhalefet ise Tahkikat Komisyonunun baskılarına karşı değişik taktikler geliştirmişti. Her yazdıkları haberle sansüre uğrayan gazeteler ilgisiz konularla attıkları başlıklar ya da yemek tarifleriyle iktidarı protesto ediyorlardı. İşte bundan sonradır ki, öğrenci olayları, çatışmalar başladı. Demokrat Parti kendi başlattığı veya çözüm bulamadığı her türlü yanlış olumsuzluğu muhalefete yüklemeye sıkıyönetim ilanından sonra da devam etti. Bu aymazlık kendi sonlarını hazırladı.

* * *

Günümüz olaylarını, o dönem olayları ve iktidar ile muhalefetin

tutumunu incelediğimizde şaşırtıcı benzerlikler görüyoruz. Bu da kimsenin yeterli dersi almadığı demek oluyor. Bu hesaba göre de asılanlar boşa asılmış oluyor.

Cem.Tamturk@PolitikaDergisi.com

Kaynaklar:

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “ Tek Parti Rejimine Doğru”,

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre :XI , c.13, 18. IV.1960, TBMM Matbaası, Ankara 1960, s. 190,191,192,196

TBMMZC,...,27.IV., 1960, s. 299

Akademik Bakış.

[Bu yazı, Politika Dergisi Sayı 23’de yer almıştır. Tüm fazladan özellikleri ile özgün sayıyı indirmenizi salık veriyor. Sayı 23’ü indirmek için [buraya tıklayınız](#)]

Yorumlar

- [E-Dergi Yazıları](#) [3]
- [İç Siyasa](#) [4]
- [Tarih](#) [5]

Kaynak URL (04/05/2024 - 22:41 tarihinde yazdırıldı):

<http://politikadergisi.com/makale/adnan-menderes-ve-demokrat-parti>

Bağlantılar:

- [1] <http://politikadergisi.com/pd-uye/cem-osman-tamturk>
[2] <http://www.politikadergisi.com/sites/default/files/PD23.zip>
[3] <http://politikadergisi.com/category/icerik-kategorileri/e-dergi-yazilari>
[4] <http://politikadergisi.com/category/icerik-kategorileri/ic-siyasa>
[5] <http://politikadergisi.com/category/icerik-kategorileri/tarih>